

Äimmõsmuuttâs – Tuâjlmakk SIIDA čuäjtõ'sse

Jää'dtõs

Kõ'lle Aanar Sää'm-museo SIIDAst, oo33 pâj'jkee'rd čuäjtõõzzâst vasttõõzzid puõ'tti kõõččmõõžžid!
Čuäjtõõzz kartt lij tãn lomaakk looppâst.

1. Pue'ttiäi'j oudldâsttmõš lij vaiggâd!

Tuâjj: Ķiõčč teättikknest Riku Karjalainen raajjâm video da looggtõõl videost
čuõjtum jee'resnallšem äimmõsmuttsa õhtteei vuâmmšõõzzid.

Pâi'kk: Pâj'jkee'rd u'cc čuäjtõslõnnj, 1.

- a) tuõddri meäccõõvmmõš
- b) suddi taaljie'ğğ
- c) lâssneeï teu'rrpillšõõvmmõõžž
- d) koškki tuõddârlaaddu
- e) jie'li tä'lvvtoork vaajtummuš, suõjjeu'nn šâdd leigga ääi'jeld
- f) rí'mjj leävvâatt tuõddra

2. Pou'nnj/taaljeä'gğ

Tuâjj: Tobdstōđ taaljeägga da va'stted puō'tti kōōččmōōžžid.

Päi'kk: Pâ'jjkee'rd vuâđđčuajtōs, 2.

- a) **Mii lij pou'nnj le'be taaljeä'gğ?** Taaljeä'gğ lij maai'lmvei'ddsânji o'dinaknallšem luâđšââddâlm, kââ'tt šâdd tâ'lk aarktlaž äimmōōzzâst. Tââ'vmōs Lappi ää'ppjie'gğid, koin ee'jj kōskktemperatuur päacc vuâlla -1 °C, vuäitt šōddâd lââu'ŋ kättam taalčuu'lpid le'be poou'njid. Tōi jiōŋŋōōđ veiddne piirree'jji da šōddee poou'ŋ ōllâdvuōđ joba 7 mettar räjja.
- b) **Mä'htt äimmōsmuuttâs äšt poou'ŋ?**
- Äimmōōzz pakknummuš, taa'lvi vuänn'nummuš da muttâz kuâlddvōōžž ässasvuōđâst lââ'zste poou'ŋi suddmōōžž. Leä't ärvvtōōllâm, što ju'n muä'dd graadd kōskktemperatuur pâjjnummuš looppat taalpoou'ŋi šōddmōōžž, nu'tt-ba äimmōōzz pakknummuš uu'ccad vuōssmōsân samai ođđ poou'ŋi šōddmōōžž.
 - Ķeässa suddmōš vuâll činglubun da jâ'ttlubun taa'le, kuä'ss vuä'mm poou'ŋ še piōdggneškuä'tte.
 - Äimmōsmuuttâs lââ'zzat ä'brrmeä'r, kuä'ss tâlvva lij jäänab muōtt da jiōŋŋōōđ ij šōōdd nu'tt hie'lkeld. Poou'ŋ jiōŋŋōōđ suōjjei lâu'ŋŋ- da seeu'terkättōs vuäitt še keäškōōllâd ko pou'nnj šorran, te'l pou'nnj sodd muä'dd ee'jjest.
- c) **Mōōn âkksaž lie puärrsummus poou'ŋ?**
Uccjoogg puärrsummus poou'ŋ lie šōddâm, ju'n 3000 ee'kked mââiârâ.
- d) **Kō'st poou'ŋ lie?** Poou'ŋ lie tâ'vvbeä'lnn maailm, jeärben uccjooggâst, Jeänōōggâst da Aanar kââ'dd tâ'vv-vue'zzest.
- e) **Mâkam miârktōs poou'ŋin lij lue'muussja?** Poou'ŋ lie šiōgg šōddâmpäi'k luâmmnid. Poou'ŋin lij hiâlpab jââ'tted ko leedâkjie'gğin.
- f) **Lij-a poou'ŋin da taaljeä'gğin pue'ttiäi'gğ?** Äimmōōzz pakknummuš äšt poou'ŋid da taaljeä'gğid. Taaljeä'gği pue'ttiäi'gğ lij ti'nt-aa čōnnum aarktlaž vuu'di äimmōōzz muttsa.

3. Aanarjääu'r kue'l da koodđempäi'k

Tuâjj: Mä'htt äimmōsmuuttâs vaaikat kuō'li jie'llma?

Päi'kk: Pâ'jjkee'rd vuâđđčuajtōs, 3.

- a) **Mii šlaajj äukkjââvv? Mä'htt tōt vuäžž ääü'k?**
Äävčää'ccpââ'jj Aanarjääu'rest lij kokknâm 2000-lâaggast kōskkmie'rin 23 pei'vved ee'jjiin 1960–1999. Jiōŋ vōi'dde ääi'jab da šâ'dde mâ'ŋŋlest.
- Čää'žž temperatuur pâjjan samai reeddast da čää'žžoo'lest.
 - Ķidđ šâdd ääi'jab, mii äukkjââvv keâđda koodđi šlaajid.
 - Čâhčča koodđi da čue'ckes čää'žž šlaajj joudda jeätta, gu kââđđ šâdd pakksab čää'žžest. Čää'ccmeä'r tuu'lvummuš da pakknummuš lââ'zste mee'in hää'vjummušriisk. Ķeâđda koodđi kue'l äukkjâ'vve. Nu'kkež da vuâskkan mie'rr lij lâ'ssnâm äimmōsmuttâz seu'rrjōssân.
- b) **Mōōn šlajja šâdd häi'tt? Mâkam hääi't?**
Čâhčča koodđi di kōumm čää'žž šlaajid šâdd häi'tt, jeärben:
- Räudd**
- Lij čue'ckes čää'žž šlaajj, pi'rğğad pue'rmōsân nu't-a 7 °C čää'žžest.
 - Čää'žž pakknummuš hue'nad jie'llemvuäittmōōžžid.
 - Äimmōsmuuttâs da čää'ccmeä'r tuu'lvummuš lie vaaiktam räuddu negatiivlânji jäänmōsân.
 - Räuddnääl fe'r'ttai tuärjjeed ištummšin.

Čáhčča koodđi kue'llšlaai (vue'ss šaapšin, räudd)

- Čää'ccoo'le vue'leet liädggraajjâm diött, te'l mei'nn pääcc kášk'kreeddain da tók pråppee.
- Pakknee'i čää'cc hue'nad mee'i'n da kue'llâlgai pi'rğgummuž.
- Muõkkšâ'vve jäänab ko keâđđa koodđi šlaaj.

Ku'vžž (Salmo Trutta)

- Pannvuõigg häi'tt, porrmõš'keâštt, gu nu'kkeš da vuâsk lie lâ'ssnam äimmõsmuttâz seu'rrjõssân da tók pår're šaapš da riävâz ââlgaid, kook lie kuu'ž porrmõžž.
- Kuu'ž kōskkmeâr'saž šorradvuõtt lij occnam Aanarjääu'rest.

4. Tobdstõõđ seei'nest kuâsttjeei jõnn snimldõ'kke da verddõõl

Tuâjj: Mâkkmen luâtt kuâsttai tän mannust? Vuäinak-a jeä'rdõõzz / mâkam jeä'rdõõzzid vuäinak čuäjtõõzzâst vuõinum määnpââ'jjsnimldõõggâst ko verddõõlak tän poddsaz jeällmõõžžid?

Päi'kk: Pâ'jjkee'rd vuâđđčuäjtõs.

5. Njaal

Tuâjj: Mä'htt äimmõsmuuttâs vaaikat njaal jie'llma?

Päi'kk: Pâ'jjkee'rd vuâđđčuäjtõs, 5.

Äimmõsmuuttâs lij vaigsmâttam njaal jie'llem, gujo tää'lv lie pivvlab. Njää'bb râä'žžee kâ'dsâ'pplee šōkknummuž da te'l njaal porrmõš occan. Lââ'ssen ri'mjj lij äimmõõzz pakknnummuž seu'rrjõssân leävvõõttâm tuõddrid da keâšttââtt njaalin porrmõžžâst da pie'sspaai'kin. Tän seu'rrjõssân njaal lâsnummuš lij huänn'nam.

Maacctõs: U'čtee'l vuä'ppõõzz meâldlânji.

